

Заняття 3

Мовна норма. Лексичні помилки. Порухення лексичної норми (тавтологія, плеоназм)

План заняття

1) Поняття мовної норми. Типи мовних норм.

Література

- ❖ Презентація в інформаційному порталі ТФК ЛНТУ
- ❖ Коротка лекція

Сучасна українська літературна мова в обох своїх різновидах — писемному й усному — становить оброблену, відшліфовану, упорядковану вченими, письменниками, іншими видатними діячами культури форму загальнонародної національної української мови.

Найголовніша ознака літературної мови — це її унормованість, властиві їй норми. Мовною нормою виступає будь-яке усталене й загальноприйняте в мові явище — звук, сполучення звуків, морфема, значення слова чи фразеологізму, форма слова, той чи той різновид словосполучення чи речення, синтаксичної нечленованої конструкції. Кожне з цих явищ сприймається як зразок і як обов'язкова одиниця для використання всіма носіями мови. Наприклад, іменники III відміни в орудному відмінку однини закінчуються на *-ю* (молоддю, ніччю, сіллю). Тільки з таким закінченням і належить уживати ці форми слів. Закінчення *-ю* в цьому випадку нормативне, є однією з морфологічних норм мови. Її характеристика, опис мають назву мовного правила. Теорія морфології, фонетики, усіх інших розділів науки про мову якраз і виявляється в морфологічних, фонетичних та інших мовних правилах. У вигляді мовних правил мовні норми найповніше й у певній системі викладено в словниках, підручниках і посібниках з граматики, фонетики, орфографії тощо.

2) Лексичне значення слова. Явище полісемії.

Література

- ❖ Презентація в інформаційному порталі ТФК ЛНТУ
- ❖ Коротка лекція

Система норм мови внутрішньо поділяється на такі різновиди:

1. *Фонетичні норми.* Стосуються закріпленого у всенародній літературній практиці вимовляння голосних і приголосних звуків, різних сполучень звуків: наприклад, у слові *джерело* перший звук є злитим [j] і саме так слід його вимовляти; обидва звуки [e] в ненаголошеній позиції вимовляємо як [e^и], тобто з певним наближенням до [и], а звуки [p] та [л] мають у цьому слові таку ж природу, як і поза словом.

2. *Лексичні норми.* Охоплюють ті лексичні значення слів мови, які закріпилися за словами. Наприклад, на означення зустрічі двох чи кількох осіб (здебільшого за домовленістю) вживається слово *побачення*, а не *зобачення* (діалектизм).

3. *Фразеологічні норми.* Виявляються в такому вживанні фразеологізмів (стійких словосполучень), коли не спотворюються їхній зміст і граматична будова. Наприклад: *за боки братися, тобто «сильно сміятися»*; *на вудочку попастися — «дати себе ошукати, обдурити»*.

4. *Морфологічні норми.* Полягають у правильному вживанні морфем (значущих частин слова). Наприклад, іменники *солдат, відкриття* слід уживати в родовому відмінку множини тільки із закінченням *-ів* (*солдатів, відкриттів*).

5. *Синтаксичні норми.* Виявляються в усталених зразках побудови словосполучень, речень, у способах поєднання слів і речень. Наприклад, нормою є вживання форм словосполучень *два (три, чотири) зошити, п'ять зошитів* (а не *два зошитів* чи *п'ять зошити*).

6. *Стилістичні норми.* Дотримання їх забезпечує найбільш раціональне вираження думки за певної конкретної життєвої ситуації, оскільки при цьому максимально враховуються мета, характер мовлення і стильова приналежність слів (уживаються слова урочистого звучання або фамільярні, згрубілі, з тим чи тим значенням суб'єктивної оцінки — зменшеності чи зневажливості тощо); унаслідок цього мовне оформлення поетичного твору відрізняється від оформлення заяви, замітки до газети чи наукової праці з хімії; допускається лише певна синтаксична сполучуваність певного слова з іншими. Наприклад, стилістично нормативними є словосполучення *у змаганнях беруть участь* (а не *приймають участь*), *екзамени складають* (а не *здають*) тощо.

7. *Орфоепічні норми.* Виявляються в усталеному, закріпленому традицією вимовлянні ненаголошених голосних звуків, дзвінких і глухих приголосних, різних звукосполучень, окремих граматичних форм, у правильному наголошуванні слів. Наприклад, дзвінкі приголосні в кінці слів треба вимовляти без оглушення, дзвінко (дуб, діловод, мороз, трикотаж); слова *ознака, предмет* вимовляємо за наголосом на другому складі, а в словах *сімдесят, вісімдесят* наголошуємо останній склад.

8. *Орфографічні норми*. Представлені в обов'язкових написаннях слів. Наприклад, префікси *роз-*, *без-* *від-*, *над-* завжди пишемо однаково: *розбити і розпитати, відробити і відпрацювати*.

9. *Пунктуаційні норми*. Визначаються правилами вживання розділових знаків у письмовому тексті.

3) Лексична помилка. Найпоширеніші її види.

Література

- ❖ Презентація в інформаційному порталі ТФК ЛНТУ
- ❖ Коротка лекція

Лексика - це сукупність фраз, слів, з яких вони складаються, і виразів. Існує цілий науковий розділ - лексикологія, яка вивчає словниковий склад мови: значення слів (лексем), їхнє походження та вживання.

В інституті української мови Національної академії наук України вважають, що українська мова може налічувати близько мільйона слів. Щоб дати раду такій кількості слів, їх поділили на групи за значенням, походженням, уживанням та емоційним забарвленням. Чому нам потрібно про це знати? Щоб коректно добирати слова залежно від обставин, співрозмовника, соціального чи політичного контексту.

Отже, існують такі групи слів:

Групи слів	Назва	Значення	Приклади
За значенням	Однозначні слова	Мають одне лексичне значення	Парта, Дніпро, м'яч, декан
	Багатозначні слова	Слова з прямим та переносним значеннями	Голова, крила, йти, поле
	Синоніми	Слова з однаковим значенням, але різні за звучанням	Небокрай, горизонт, виднокруг, крайнебо, небосхил, обрій, овид

	Антоніми	Слова, протилежні за значенням	Високий – низький, добро – зло, сваритися – миритися
За походженням	Власне українська лексика	Слова, що вживаються лише в українській мові	Багаття, кмітливий, полохливий, рушниця, мрія,
	Запозичені слова	Слова іншомовного походження	Козак, жури, рюкзак, пшоно
За вживанням	Загальноживані слова	Слова, що вживають усі носії мови	Повітря, жито, близький, багато, читати, син
	Професійні слова	Використовують певних професій люди	Сервер, присудок, рахунок-фактура, оверлок, палуба,
	Діалектизми	Притаманні людям, що проживають у певному регіоні	Мольфар, горнятко, крумплі, ровер, тормозок
	Неологізми	Нові слова, що виникають у мові	Апдейтити, кравчучка, злотоцінно
	Застарілі слова: архаїзми та історизми	Слова, що вийшли з ужитку	Перст, ректи, неп, кріпак, нарком
За емоційним забарвленням	Нейтральна лексика	Слова, якими користуються всі носії мови в повсякденному житті	Вітер, ходити, добре, холодний
	Емоційно забарвлена лексика	Слова, які слугують для вираження почуттів або ставлення	Хлопчисько, гарнесенький, соловейко

Зважаючи на таке багатство і розмаїття словникового запасу в українській мові, не дивно, що навіть носії мови часто роблять помилки.

Що таке лексична помилка?

Будь-яка мова має певні лексичні норми. Вони регулюють підбір слів та фразеологізмів відповідно до мети висловлювання та спілкування.

Лексична помилка — це вживання слова у невласивому йому значенні, повтор того ж самого слова чи спільнокореневого до нього в одному реченні, перекручування та вживання зайвих слів. Лексична помилка веде до зайвого наголошення на одній і тій же інформації або до спотворення її змісту.

Тобто, неправильні слова в неправильному місці – так можна стисло описати природу лексичних помилок. Здавалося б, носій мови має без зусиль доцільно підбирати слова, та в тому й проблема, що впродовж довгого часу Україну намагалися русифікувати спочатку Російська імперія, а потім Радянський Союз. І хоч ми не втратили свою ідентичність, багато українців говорили російською в уже незалежній Україні. Також виникло таке явище, як суржик – **змішування російської та української мов**, звідси чимало кальок та росіянізмів, а отже і помилок.

До лексичних помилок належать:

1. Тавтологія — недоречне повторення одного й того ж слова або спільнокореневих в безпосередній близькості один від одного (в одному чи сусідніх реченнях). Така багатослівність може проявлятися в безглуздому, нав'язливому повторенні одного і того ж слова в кожній наступній фразі: *«Я люблю літо. Влітку стоїть спекотна погода. Літні дні немов створені для відпочинку. Найкраще місце для літнього відпочинку - берег річки чи озера»*. Помилки такого роду частіше зустрічаються в мові людей, що мають небагатий словниковий запас.
2. Плеоназм — невиправдане дублювання одного й того ж лексичного значення в кількох словах. Наприклад, словосполучення *«перший дебют»* або *«провідний лейтмотив»*. Слово «дебют» і означає, що щось відбувається вперше, тобто немає потреби наголошувати на тому, що він

перший. А лейтмотив – це і так основний мотив, немає сенсу підсилювати його словом «провідний».

3. Багатослів'я — нагромадження слів, що не несуть нової інформації, порушують чіткість та структуру вислову. Наприклад, замість «*викликати негативний вплив*» можна сказати просто «негативно вливати».
4. Дублювання — вживання в реченні займенника за наявності іменника: *Моя мама вона неймовірна співачка.*
5. Мовна недостатність — втрата в реченні слів, що спотворює його зміст, не дозволяє повністю зрозуміти сказане. Часом в мові, найчастіше в усній, відбувається пропуск слова в реченні, в результаті чого зміст фрази деформується: «*Її вимові, як і її матері, була властива якась співучість і повільність*». У цій фразі пропущено слово «вимові» перед іменником «матері», від чого загальний зміст фрази стає не дуже зрозумілий.
6. Уживання слів у невластивому значенні — невдалий підбір слів, що трапляється при виборі синонімів, паронімів, омонімів чи слів іншомовного походження. Наприклад: *У пантеоні злочинців він посідав перше місце.* Слово «пантеон» передбачає шанобливе ставлення, певну велич, що ніяк не пов'язується зі злочинцями. До речі, щоб не наробити ще й стилістичних помилок, змішуючи професійну лексику і діалектизми в одному тексті, прочитайте про різні [лексичні стилі в українській мові](#).
7. Уживання слів, що не існували в певну історичну епоху, для її опису. Не можна говорити про козаків, вдаючись до порівняння їхньої неабиякої сили та витривалості за допомогою слова кіборг, наприклад. Тому що таким чином ви створюєте дисонанс між персонажами 17 століття і лексикою 21 століття. Також прикладом такої лексичної помилки буде таке речення: *Період непу позначився розквітом економіки завдяки талановитим менеджерам.* Не змішуйте [історизми та неологізми](#) в одному реченні, це часто недоречно.
8. Неправильне вживання фразеологізмів. Найчастіше ця лексична помилка пов'язана з нерозумінням їх змісту: *Вона була така слабка, навіть за холодну воду не бралася.* Більше про це лексичний феномен можна дізнатися зі статті про [фразеологізми в українській мові](#).

4) Тавтологія, плеоназм. У чому їх відмінність.

Література

- ❖ Презентація в інформаційному порталі ТФК ЛНТУ

Хід заняття

1. Актуалізація опорних знань

Перевірка домашнього заняття:

- кілька студентів зачитують свої статті;
- кілька студентів розповідають, хто така Марія Заньковецька, Павло Чубинський тощо.

Абашев, Гамалія, Гжицький, Заньковецька, Зюков, Івасюк, Кальченко, Кметик, Кухаренко, Мстиславець, Опанасюк, Січинський, Ухов, Чубинський.

- *Абашев Дмитро Миколайович – відомий український хімік з Одеси, започаткував науку про розчини.*
- *Гамалія Микола Федорович – епідеміолог, вірусолог з Одеси, той, що переміг віспу, ямочки від щеплення на лівій руці цілком можна назвати «гамалійками».*
- *Гжицький Володимир Зенонович – тернопільський письменник, який 14 років відсидів за Україну і те, що писав рідною мовою і ще довгих 5 років відстоював право на те, щоб визнали його невинним.*
- *Заньковецька (Адасовська) Марія Костянтинівна – провідна зірка українського театру кінця 19 – поч. 20 ст. з Чернігівщини.*
- *Зюков Юрій – заміністра енергетики у 2014 році, що торгував з ОРДЛО.*
- *Івасюк Володимир – композитор.*
- *Кальченко Галина – український скульптор з Чернігівщини, прототип образу Батьківщини-Матері в Києві. Висота статуї 102 метри, важить – 450 тонн, один меч вагою 9 тонн. Вища від статуї Свободи та статуї Христа в Ріо-де-Жанейро.*

2. Оголошення теми і мети уроку.

3. Вивчення нового матеріалу.

4. Закріплення вивченого матеріалу.

Розв'язання вправ з презентації.

5. Домашня робота:

а) вивчити лекцію;

б) розв'язати всі вправи у презентації.